

Lócsei Gabriella

Arany János, Kodály Zoltán és a magyar népdal

Ötvenöt nap választja el őket, semmi más!

■ A 2017-es esztendő vártan is váratlanul nagyszerű ajándéka, hogy egyidejűleg emlékezhetünk a 200 éve született Arany Jánosra és a 135 esztendővel ezelőtt a napvilágot meglátó Kodály Zoltánra. 65 éve viszontagságos körülmények között megjelent „közös művük” pedig – a Gyulai Ágost társaságában Kodály Zoltán által szerkesztett *Arany János népdalgyűjteménye* című kiadvány – azt is lehetővé teszi, hogy párhuzamos életrajzukat fölolvassuk, szellemi örökségük és életpéldájuk visszfényében a saját korunkat is fölmérjük.

Kodály Zoltán 55 nappal az után érkezett e világra, hogy Arany János a túlsó partra költözött. A nagyszalontai illetőségű férfi mindössze harmincesztendős, amikor – *Toldijának* köszönhetően – a neve országosan ismertté válik. A harmincesztendős Kodály a Zeneakadémia azon tanára, akinek az első szerzeményeit értetlenül, sőt heves elutasítással fogadják. Mindkettőjüket szinte ugyanúgy érinti meg, életre szólóan rabul is ejti a magyar néphagyomány ereje, szépsége. S véle egyidejűleg a nemzet sorsa iránti aggodalom. Kodály Zoltán 24 évesen írja meg bölcsészdoktori disszertációját *A magyar népdal strófa-szerkezete* címmel. Arany Jánosnak csak az 1850-es években volt alkalma a magyar nemzeti versidomról, valamint az asszonánról vallott nézeteit közreadható formában megfogalmazni. (*A magyar népdal az irodalomban* című tanulmánya 1889-ben, *Hátrahagyott prózai dolgozatai* között jelenhetett meg.)

A jogegyenlőséget követelő, országos mozgolódások – ám bár mindkettőjüket megérintették Arany János a *Nép Barátja* című lapot szerkesztette 1848-ban, '49 tavaszán belügyminisztériumi fogalmazó volt Debrecenben; Kodály, mert a kollégái Bartók Bélával és Dohnányi Ernővel együtt rá szavaztak, az 1919-es zenei direktórium tagja lett – egyiküket sem fanatizálták. A felelősségre vonás óráiban mégis kettőzött szigorral ítélték meg – úgymond – lázadó tetteiket. Arany János szalontai állását és lakását

veszítette el, Kodály Zoltánt zeneakadémiai katedrájától fosztották meg. E keserű történelmi lecke – bár filológiai- vagy zenetörténetileg ez nemigen igazolható – még közelebb vitte őket ahhoz a nagy horderejű felismeréshez, hogy a népköltészet, a népzene mindennél fontosabb forrása annak az ősi kultúrának, amelyről írásos hagyomány nem maradt ránk.

A népdalgyűjtő s a dalszerző Arany Jánosról – családtagjain és pár közeli ismerősén kívül – nemigen volt tudomása senkinek. Arról, hogy – amiként azt Kodály Zoltán írja – „élemedett korában” lejegyezte, kótázta azokat a népszerű dallamokat, amelyekre gyermekkorából emlé-

kezett, a költő életében kortársai kősa hírekből sem értesültek. Erről Arany János határozott kérésére a kéziratot gyűjtemény őrizője, Bartalus István gondoskodott. A zenetanár, zenetörténész és népdalgyűjtő Bartalus István (1821–1899) 1851-ben ismerte meg Arany Jánost Nagykőrösön, ahol „egy reggelig tartó vacsorán a tréfából ki nem fogyó asztalszomszédja volt”. Arról hallgat a fáma, hogy a víg kompániában a költő – az idő tájt a nagykőrösi református gimnázium magyar- és latintanára – dalolt volna. Bartalus állítólag arról is csak az 1870-es évek elején értesült, hogy Arany János valamikor zenével is foglalkozott.

Pedig az Erdélyből zongoraművészi álmokkal Pest-Budára költöző Bartalus, a magyar zenetörténeti kutatás egyik megindítója, 1860-tól, mint az Arany János által kiadott és szerkesztett folyóiratoknak, a *Szépirodalmi Figyelő*nek, majd a *Koszorúnak* az állandó munkatársa, gyakran találkozhatott vele. Amióta az *Arany János munkái* című, korszerű kritikái könyvsorozat első kötete megjelent, és – a kiadványt sajtó alá rendező Hász-Fehér Katalin lelkiismeretes munkájának köszönhetően – a széljegyzetelő és lapszerkesztő Arany Jánost, valamint az általa gondozott kiadványokat szinte lapról lapra tanulmányozhatjuk, árnyalt képet kaphatunk az európai komolyzenei és színházi életet kritikáival, tudósításaival, glosszáival is „hírelő” Bartalus Istvánról.

A *Koszorú* tematikus alrovatainak egyikét, a zenei és színházi „hasábot” gondozta. Írásai két-három hetente jelentek meg a – részben a lipcsei *Europa* mintájára szerkesztett – lapban. Bartalus István tudósította a magyar olvasókat Meyerbeer haláláról; ő írt kritikát Gounod *Faustjának* a nemzeti színházbéli bemutatójáról, megvédve a művet azon vádaktól, amelyek szerint a szövegek könyv fércmű, a zene – helyenként – plágium. És alighanem Bartalus ítélte meg helyesen az „egyedül Liszt Ferenc mellé teendő” Gustav Satter zongoraművészt is, aki pesti koncertjein „erősen dörömbölt”, „érzés és költészet nélkül játszott”.

A szerkesztői közös munka során komoly, európai látókörű szakembernek megismert Bartalus Istvánra Arany János akkor bízta rá kézírásos népdalgyűjteményét, amikor az első ízben, 1871-ben tényleges népdalgyűjtő körútra indult, hogy „egyenesen a nép ajkáról jegyezze le a szövegek dallamát is”. Az országszerte ismert és elismert férfiú meg, Arany János, aki élete delén is túljutott – száznegyven-valahány év múltán is úgy tűnik –, egy akart lenni azok közül, akik Bartalus népdalgyűjtő munkáját készségesen segítették. (Gyulai Ágost szerint a Kisfaludy Társaság 1843-as felhívására, hogy tudniillik országos mozgalom kerekedjék a magyar népköltészet emlékeinek az összegyűjtése érdekében, Arany János egy ember-

öltővel később válaszolt.) Azt azonban a közel másfélszáz dal átadásakor Arany János határozott feltételként szabta meg, hogy – míg lejegyzőjük életben van – szót sem ejt róluk a kéziratok megőrzését készségesen vállaló jó barát.

Sem Bartók Bélának, sem Kodály Zoltánnak nem volt igazán jó véleménye Bartalus Istvánnak a Magyar Tudományos Akadémia segítségével folytatott vállalkozásáról, hogy „a teljes, zeneileg is feldolgozott magyar népdalgyűjtés közzétételét előkészítse”. Mind a ketten azt kifogásolták, hogy e terebélyes anyag gyűjtője s kiadója nem tett különbséget a népzene s a népies műzene között.

Kodály Zoltán az Arany Jánostól kapott, kézírásos népzenei hagyaték „sáfárját”, a költő „népdalköltészeti hajlamainak koronatanúját” is erős kritikával illette. Amikor szerkesztőként – Gyulai Ágosttal közösen – azt a feladatot kapta, hogy a nevezetes kéziratot méltó formában kiadja, elsőként annak az „áldatlan zavarnak” az okait szerette volna megtudni, amellyel Bartalus az Arany Jánostól kapott kéziratokat és Arany János, valamint Arany László éneke után, saját feljegyzései alapján megőrzött dallamokat kezelte.

Azt viszont szerkesztőtársával, az irodalomtörténész Gyulai Ágosttal közösen elismerő szavakkal nyugtázta, hogy Arany János kéziratot dalgyűjteményét Bartalus István abban az intézetben, a budai tanárképző főiskola, a Paedagogium könyvtárában „rejtegette”, amelynek a zenetanára volt.

Kodály Zoltán pontosan tudta, s az 1952-es kiadvány (Kodály Zoltán – Gyulai Ágost: *Arany János népdalgyűjteménye*) előszavában meg is írta, milyen értékes dokumentum az a 148 dallamot szövegükkel együtt őriző kéziratoktegy, amely a maga teljességében csak Arany János halálának hetvenedik évfordulóján kerülhetett a nagyközönség elé. „A XIX. századi zenei köztudat keresztmetszete” – írta róla Kodály Zoltán – „népdalismeretünk történetének nevezetes állomása”, Arany János „zenei önéletrajza”, és a *Tamburás öreg úr* „tárgyi magyarázata” is:

„Az öreg úr (fél-süket és fél-vak),
Maga számára és lopva zenél csak.

[...] Olykor egy-egy ének nyújt neki vigaszt;
A hitújítás kora szülte még azt:
Benne a tört szív, bünt-vallva, leverve,
Vagy erős hittel Istenhez emelve.

[...] Az öreg úr így, dalai közt élve,
Emlékszik időre, helyre, személyre:
Kitől, mikor és hol tanulta, dalolta
Ezt is, amazt is, gyermek kora oltá.

*Néha egy új dalt terem önkint húrja,
S felejtí legott, már le nem írja;
Később, ha megint eszébe ütődik:
Álmodta-e, vagy hallotta? – tünődik.”*

Kodály Zoltán és Gyulai Ágost – az 1952-es kiadás híven tanúskodik róla – mindent elkövetett, hogy Arany János kéziratos népdalgyűjteményét hitelesen és közérthetően jelentessék meg.

Gyulai Ágost 1951-ben másodízben foglalkozhatott e szövegekkel. 1917-ben ugyanis, amikor Arany János századik születésnapjára szeretne volna a Kisfaludy Társaság a nevezetes kéziratokat kiadni, Gyulai Ágost Sebestyén Gyulával és Sztankó Bélával közösen kezdett el dolgozni. A világháborús nehézségek azonban késleltették, szerkesztőtársainak a halála pedig időlegesen meg is hiúsította azokat a terveket, amelyeknek a megvalósításával a magyar irodalom és a magyar zenetörténet leróhatta volna azt az adósságát, amellyel a népdalgyűjtő Arany Jánosnak tartozott.

Kodály Zoltánnak 1916–1917 fordulóján „a modern módszerű gyűjtők sorába lépő” Arany János forrásvidékével volt találkozása.

Egyes közlemények – például a főiskolai tanár, népzeneész és népzene gyűjtő Dsupin Pál 2012-es leírása –

szerint a centenáriumi esztendő közeledtével Kodály Zoltánnak is a tudomására jutott, hogy Nagyszalontán az Arany János századik születésnapjára emlékezők gyűjteni kezdték a vidék folyamatosan énekelt népdalait. A jeles évforduló alkalmával ugyanis a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetét azokkal a költő szülőföldjén élő dallamokkal szerették volna megtölteni, amelyeket az ifjú Arany János is ismerhetett. (Dsupin Pál egyébként a szalontai történettel azt a Csergő-Herczeg Lászlóval közösen készített lemezfelvételt népszerűsítette, amelyen – vagy hatvan percen át – az Arany János-i népdalgyűjteményből válogatott dalok hallhatók.)

A szalontai népdalgyűjtők, Szendrey tanár úr és a tanítványai – Arany János kótás kéziratairól talán nem is tudván – dicséretes vállalkozásukhoz Kodály Zoltántól kértek és kaptak segítséget. Kodály Zoltán azonban a helyszínen csalódottan vette tudomásul, hogy a meghívói által rögzített anyagban – mert a dalokat dallamuk nélkül jegyezték le – szinte lehetetlen rendet teremteni. Maga kezdte hát gyűjteni a szalontai népdalokat.

Pár héttel a település híres szülöttének a századik születésnapja előtt Kodály Zoltán 353 (?) dallamot rögzített a fonográfján. Ezek közül 42 be is került a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetébe, amely Arany János centenáriuma után hét esztendővel, 1924-ben jelent meg nyomtatásban.

Rákóczi kesergője („Nézd, a német lakó földünket már mivé tette! / Asszonyainkat, lányainkat megszeplősítette. – / Német már a vezérek, / Jaj, be szánlak benneteket... / Isten veletek!”), melyet Arany János 1872-ben, népdalgyűjteményének az összeírásakor kótázott és jegyzett le, majd adott át Thaly Kálmánnak, aki a kuruc kor irodalmi emlékeinek a kiadását tervezte, Gyulai Ágostnak köszönhetően az 1952-es kiadvány Függelékébe is bekerült, Kodály Zoltán 1916-os nagyszalontai gyűjtésének a kesergő szövegvariánsaira való utalásaival együtt. Ezzel azonban korántsem ért véget a Rákóczi-nótának a magyar zenei élet ünnepnapjait is felkavaró története...

Évtizedekkel később az 1916-ban, '17-ben teljesített megbízásnál is súlyosabb feladatot rótt Kodály Zoltánra a Bartalus István által igencsak sajtóságosan kezelt kézirat gyűjtemény rendbetétele. Mindenekelőtt tisztázni kellett Bartalusnak több, a népdalgyűjtő és dalszerző Arany Jánosra vonatkozó állítását. Például azt, hogy Arany János „a létranemek bármelyikén” el tudta-e játszani a gyűjteményébe felvett dalokat. De azt a határozott kijelentést is, hogy Arany János „harmóniai ismerete nemigen terjedt túl az alaphármason”.

Kodály Zoltán – a félreértések elkerülése és a féligazságok tisztázása végett – a Gyulai Ágosttal közösen szerkesztett kötetben pontos „kimutatást” adott közre arról, hogy mikor milyen előjegyzést használt a kotta-író költő. (53 esetben nem használt, 64 esetben három keresztet, 8 esetben egy keresztet, 9 esetben kettőt... Egy b-t 14 esetben, két b-t egy esetben...) És nem volt rest olyan táblázatokat szerkeszteni, amelyek a Bartalus által publikált dalok áttekintését egyértelművé tehetik, valamint a hangban, ritmusban való változtatásokat – az adott dal hangnemével együtt – feltüntetik.

A Megjegyzés rovatban a szövegek kicserélésére vagy betoldására, valamint az előjegyzések elmaradására is utalt Kodály Zoltán. Sőt, arra is, ha nem eredeti kéziratot publikált a költő által oly igen megbízhatónak vélt jó barát.

Külön fejezetben foglalkozott Kodály Zoltán Arany János dalgyűjteményének a forrásaival és változataival. Idejét és szellemi energiáit rabló vállalkozás lehetett a leltőhelyüket s a szövegvariánsaikat felsoroló, terjedelmes jegyzetanyagot összeállítania, méghozzá annak tudatában, hogy korábban Sztankó Béla tanítóképző-intézeti tanár, életéből több mint egy évtizedet áldozva e feladatra, a Kodály Zoltán által is keresett adatok birtokában volt. Sztankó tanár úr hosszas kutakodásának az eredménye azonban – Arany János hagyatékának több más, jelentős tartozékával együtt – a második világháború végnapjaiban, az ostromlott fővárosban megsemmisült.

A nevezetes kiadvány mai olvasójának a figyelmét – miként a tegnapiét – éppen ezek a jegyzetek ragadják meg. Napestig találgathatja, vajon *A vén sas* című darabbelivel rokonítható a „Nincsen kedvem, elvitte a gólya, / Mert ott jártam, hol nem kellett volna – kezdetű dal, vagy azzal, amelyik Fogarasi *Művelt magyar nyelvtanában* megtalálható? És, vajon melyiktől különbözik, melyikkel egyezik a sokatmondó befejezés: „Lesz még kedvem, meghozza a szélvész, / Füred alatt kifogja a révész.”

Az 1952-es dátummal 1953-ban megjelent könyvnek az a kortalanul szép ajándéka, hogy az irodalomtörténész, a zenetörténész, de a reáltudományok bármelyikének elkötelezett olvasó is megtalálhatja benne a maga Arany Jánosát, Kodály Zoltánját, meg a kedvenc népdalát. Napestig csodálhatja a *Toldi* szerzőjének kótaíró tudományát, dalos kedvét, emlékező képességét. Esetleg elégedetten nyugtázhatja, hogy Arany János is azokat a népdalokat ismerte, kedvelte, melyeket kisgyermekként az édesanyjával együtt énekelhetett, és amelyeket szülteinek ő is továbbadhatott. („Gólya, gólya, gilice, / Mér' véres a te lábad?”)

A zenepedagógus Arany János zenei jártasságát is ámulattal nyugtázhatja – Kodály Zoltánnal egyetemben. „Csak bámulhatjuk – írta Kodály Zoltán az Arany János

népdalgyűjteményét közreadó, szép kötetben –, hová tudott emelkedni a legszegényebb sorból, az azt körülvevett, alant járó ízlés légköréből”. „Nem gyűjtött..., azt jegyezte föl, ami benne élt... Más műkedvelő gyűjtők mellett Arany szinte szakember számba megy... Hallás után tanulta, s maga erejéből igyekezett kótába szedni...”

„Ifjúkori zenetudása később nem fejlődött tovább... A fővárosban soha nem látták hangversenyen, operában. (Voinovich: Életrajza II. 407. egy levele: »Lisztet soha nem láttam s nem hallottam.«) Így aki irodalomban a legnagyobb szellemekkel társalkodott naponta, s a nagy formák mestere lett, zenében megrekedt a legkisebb forma, a népdal [...] területén. De ez legalább művészi érték volt.”

Kodály Zoltán hatvanöt esztendővel ezelőtt még nem tudhatta, s a szórt figyelmű Voinovich Géza sem ügyelhetett rá, ami ma a széljegyzetíró s lapszerkesztő Arany Jánost bemutató, nagyszerű kiadvány lapozgatása közben könnyen-gyorsan felfedezhető: Arany János szinte mindent számon tartott, ami a „hírhedett zenésszel” a nagyvilágban vagy idehaza megesett.

Liszt Ferenc pesti hangversenyeit pedig, mint a többi, sok embert vonzó, jeles rendezvényt, „azon canalisa” miatt kerülte, „melyen epekövei eltávoztak, és az haláláig nyitva maradt és gyengén szivárgott”).

Liszt Ferenc új műveiről Arany János a *Koszorúban* sorra-rendre hírt adott. 1864-ben, *Tasso* című szimfonikus költeményéről különös figyelemmel. (Nagy kérdés, hogy mi vezérelte Liszt Ferencet és mi Arany Jánost szinte ugyanazon időben és ugyanolyan hófokon a XVI. századi itáliai költő búvköre felé. Liszt Ferenc 1849-ben gondolt először arra, hogy szimfonikus költeményt írjon arról a férfúról, aki – mint művének előszavában írja – „Ferrarában szeretett és szenvedett, Rómában megdicsőült, Velencében pedig mindmáig él a nép dalaiban”. Arany János 1859. október 31-én akadémiai székfoglaló előadásának alapeszméjéül választotta a Zrínyi és Tasso közötti irodalmi párhuzamot.)

Gyulai Ágost szerint az Arany János által költőtársainak – Bajzának, Petőfinek, Amadénak... – a verseire és a saját költeményeire komponált dalait a költő halála után Liszt Ferencnek is bemutatták, és azok csak e „biztató bemutatás következtében” kerülhettek a nyilvánosság elé *Arany János dalai* címmel, 1884-ben. Ennek a volta-képpen értékítéletet nem termő „megmérettetésnek” semmilyen dokumentumát nem találni az egyébként igazán bőséges és részletes Liszt Ferenc-hagyatékban. Alan Walker nagymonográfiájában viszont az 1884-es esztendő egyik igen pontosan közreadott története a népdal-

gyűjtő Arany Jánost, valamint a költő munkáját nagyra értékelő s közreadó Kodály Zoltánt is eszünkbe idézi.

A Balcsillagzat című fejezetben a háromkötetes Liszt Ferenc-monográfia szerzője többek között a budapesti Operaház megnyitó ünnepségére hazafias darabot komponáló Liszt Ferenc megaláztatását is megörökíti.

A Liszt Ferenc által hivatalos felkérésre, kórusra és zenekarra komponált darab „egy régi magyar dallam nyomán”, a Rákóczi-nóta alapján íródott. Ám tíz nappal az épület megnyitása előtt arról tájékoztatták a zeneszerzőt, hogy műve bemutatása előtt „leküzdhetetlen akadály tornyosul”. Attól tartottak a megnyitó ünnepség szervezői – Podmaniczky Frigyes mindenkinél jobban –, hogy a királyi párt sértheti, ha olyan magyar nemzeti dallam csendül fel az Operaház megnyitóján, amely Rákóczi-ra, a Habsburg-ház ellenségére emlékezteti őket. Ezért nem szabad előadni Liszt Ferenc művét, amelyet – Podmaniczky bizonyára nem is tudta – Arany János őrzött meg és juttatott el Thaly Kálmán mellett Bartalus Istvánhoz is.

Liszt Ferenc azzal érvelt *Magyar királydal* (!) címen beküldött kompozíciója mellett, hogy a *Rákóczi-nótában* semmi forradalmi nincsen, a Bartalus-féle gyűjteményben találta a dalt, amelyet nem szabad összekeverni a valóban fegyverbe hívó *Rákóczi-indulóval*. A Bartalus-féle gyűjtemény pedig több mint egy évtizeddel korábban, a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában jelent meg, ez pedig önmagában véve is hivatalosan elfogadottá tette...

Bartalus István egyébként – ez Kodály Zoltán 1952-es jegyzetei alapján tudható – több alkalommal is foglalkozott a *Rákóczi-nótával*. Az Arany János kéziratos népdalgyűjteményében a Népdalok és rokon c. fejezet 96-os sorszámmal jelölt dallamát és szövegét több hibával, a saját maga által gyűjtött változatok közé (vagy mögé) sorolva...

Kodály Zoltán 1916-ban Nagyszalontán Kajtor Ferenc és Czégé Lajosné éneklése alapján jegyezte le azokat a változatokat, amelyeket a fiatal Arany János Rozvány Györgytől hallhatott. Rozvány meg a vén Kenéz Pétertől tanulta a dalt. Kodály Zoltán szerint 1916-ban bizonyos Kenéz Erzsébet egy leánykorában tanult versszakra is emlékezett: „Ó úr isten viseld gondját az utazónak, / Ó lígy erős kalauza a bujdosónak...”

Liszt Ferenc 1884-ben hiába hajtogatta, hogy a *Rákóczi-nótával* nem lehet fegyverbe szólítani a nemzetet, a királyi trónt sem lehetne ledönteni általa, odafönt a ke-sergő imádságos szövege is riadalmat keltett.

Alighanem Kodály Zoltán sem véletlenül foglalkozott oly igen kitaróan a *Rákóczi-nóta* változataival. 1952-ben többek számára Arany Jánosnak ez a gyűjtése is példaértékű lehetett.

A bámulatra méltó szakmai alázattal és tisztelettel, példás szövegkritikai pontossággal összeállított kiadvánnyal, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia az 1951-ben megindított Arany János kritikai kiadás részének tekintett, Kodály Zoltán a legkevésbé sem volt elégedett. Kifogásait, az általa észlelt hibákat a háromezer példányban kinyomtatott kiadásban – két önálló fejezetben, *A kézirat íráshibái*, valamint *A fényképmások hibái* cím alatt – közre is adta. (A kiadvány utolsó oldalán, a Tartalomjegyzékből „természetesen” kihagyták e két fejezetet, emiatt a kiadványnak az oldalak számozására utaló adatai igen zavaróak, mi több: használhatatlanok.)

Kézírási bejegyzései nemcsak szerkesztői igényességét, kutatói pontosságát dokumentálják, de azt a határtalan tiszteletet is, amelyet Arany János iránt érezhetett. A népdalgyűjtő iránt, a dalszerző iránt, a költő iránt, a magyar szellemi élet „sugárzasi központja” iránt. És az ember iránt, kitől mindössze ötvenöt nap választotta el. Ám – miként azt „közös művük”, az 1952-ben a nagyközönség számára kiadott *Arany János népdalgyűjteménye* is sejteti – a nemzetet, annak szellemi örökségét, fejlődését és megmaradását érintő, alapvető kérdésekről hasonlóképpen vélekedhettek.

A költő kétszázadik születésnapja előtt tisztelgő, nagy vállalkozás, Arany János szellemi hagyatékának modern kritikai kiadása várhatóan 2019-ben adja közre a népdalgyűjtő és dalszerző kéziratok örökét. A Korompay H. János által irányított, *Arany János munkái* című sorozatban napvilágot látó új kötetnek is a Kodály Zoltán által szerkesztett, 1952-es kiadvány lesz a fundamentuma. Reményeim szerint a példaképe is.

IRODALOM

Arany János népdalgyűjteménye, közléteszi: KODÁLY Zoltán és GYULAI Ágost. Az 1952-ben megjelent, Kodály Zoltán széljegyzeteivel ellátott gyűjtemény hasonmás kiadása, Bp., Kodály Archívum – Argumentum, 2011

ARANY János *összes munkái*, Budapest, Ráth Mór, 1883–1889

ARANY János *Kapcsoló könyve*, Bp., Akadémiai–Helikon, 1982

ARANY János *munkái – Lapszéli jegyzetek, folyóiratok I.*, Bp., Universitas – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2016

WALKER, Alan: *Liszt Ferenc* 3. Bp., Editio Musica, 2003

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002, Bp., MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, 2003

DSUPIN Pál – CSERGŐ-HERCZEG László: *Arany János daloskönyve*, CD, szerzői kiadás, 2012

GAZDA István: *Arany János betegségei – Ditor ut ditem*. Tanulmányok Schulteisz Emil professzor 85. születésnapjára, Bp., Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 75., 2008

„Sajnálatos félreértés következtében a nyomda nem adott próbalevonatot a kótvákról – írta Kodály Zoltán – hanem egyszerre kinyomta mind a háromezer példányt. Így sok minden kimaradt, ami a kéziratban megvan... Mindezeket a következőkben felsoroljuk, és kérjük a mű tanulmányozóit, hogy e javításokat példányukban iktassák a maguk helyére.” Szeljegyzeteivel azután a hibajegyzék hibáit is feltüntette...

Kodály Zoltánt – érthető módon – hibajegyzékének hibás közlése nem nyugtatta meg. Mint arról a könyvtárban őrzött *Arany János népdalgyűjteménye* című kiadvány egyik példánya is tanúskodik, 27 helyen korrigálta az 1952-ben az Akadémiai Kiadónál megjelent könyvet.